

Personally Oriented Model of the Educational Process: Subjectively Essence Focus

Vanda Vyshkivska

Ph.D., Associate Professor

Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine Kyiv)

Lyudmila Snigur

Ph.D, Professor at the Department of Humanities and Socio-Economic Disciplines Militare Academy (Ukraine Odessa)

Oksana Golikova

Ph.D., Associate Professor

*National Technical University “Kharkiv polytechnic Institute”
(Ukraine Kharkiv)*

Kseniia Bereziak

*Lecture of the Departament of Applied Psychlogy and Pedagogy
Lviv State University of Life Safety (Ukraine Lviv)*

Abstract

The article proves that globalization, informatization, openness and standardization of the education quality have radically changed not only the scheme of knowledge transfer, teaching methods, but also have actualized the problem of understanding the deep essence of knowledge itself, its levels. The emphasis is placed on the priorities of cultural and personal knowledge, which are an integral part of the personality and provide with the expansion of his/ her social experience. It is substantiated a significance of the educational knowledge formation as a synthesized set of philosophical principles, humanitarian knowledge, pedagogical experience, which are designed to overcome the inconsistency and diversity of two types of «products»: «production of a cultural person» in education and «production of knowledge» about the structure and basic processes of education.

It is stated that the positions of a synergetic approach allow to analyze the development and functioning of the educational system both in the short and long perspective, to create favorable conditions in the educational environment for choosing and giving each subject a chance to move individually, to stimulate independence of choice and making a responsible decision, to provide personal development and educational knowledge, the formation of skills of knowledge self-management of as the basis of professional competence.

Key words: knowledge, personal knowledge, cultural knowledge, educational knowledge, knowledge self-management, individual educational trajectory, professional competence, system synergism.

Актуальність дослідження і постановка проблеми. Глобалізація, уніфікація, інформатизація, відкритість і стандартизація якості освіти, викликані процесами, що динамічно розвиваються в усьому світі і зумовлюють вироблення стратегічних

орієнтирів розвитку освіти, визначають нові вимоги до якостей і знань особистості як найважливішого ресурсу розвитку. Нові критерії якості буття, нові якості суспільного інтелекту, плюралізм політичний, економічний, ідеологічний, культурологічний, релігійний і педагогічний також визначають необхідність переосмислення освітньої парадигми.

Розвиток нового знання - економічного, політичного, культурологічного, ідеологічного, екологічного - вимагає адекватності педагогічного мислення. Натомість педагоги нерідко демонструють науковий нігілізм, неготовність прийняти новизну ситуації і небажання вдосконалюватися професійно. І вчителі загальноосвітніх закладів, і викладачі ЗВО традиційно вважають себе «предметниками», тому пов'язують свою діяльність, перш за все, з предметним знанням (його передачею), і найменше - з психолого-педагогічними і дидактичними проблемами викладання.

А відтак, поглиблюється протиріччя між тим, що сучасна молодь живе в світі все більших можливостей фізичного, психічного і соціального розвитку, і стрімким наростанням джерел ранньої деградації (швидко мінливі фактори неузгодженості людини з природою і соціумом: алкоголізація, наркотизація, неконтрольоване вживання ліків, нездоровий спосіб життя, ранній секс, мовна агресія, дегуманізація культури, реклами, ЗМІ).

Не зупиняючись більш детально на розкритті сутності соціокультурних трансформацій, зауважимо, що названі зміни, так чи інакше, ведуть до появи передумов для утвердження нової освітньої парадигми. У їх числі: - освоєння суспільством демократичного гуманістичного ідеалу; - наявність міжнародного і вітчизняного законодавства, яке захищає права, свободу і гідність дитини; - досягнення таких наук, як психологія, філософія, соціологія, педагогіка; - реальна свобода, «людський вимір», які дозволяють гуманізувати освіту, розвивати особистість упродовж життя.

Удосконалення освітнього процесу ЗВО як сучасної соціально-педагогічної системи передбачає системну інтеграцію процесів інформатизації та гуманізації (що проявляється, насамперед, через персоніфікацію), забезпечуючи максимальний прояв переваг кожного з процесів при трансформації всіх елементів педагогічної системи, що відповідають на питання: чому вчити, кого, як, з допомогою яких засобів здійснюється освітній процес.

Проблемам удосконалення освітнього процесу присвячені ряд наукових праць. Зокрема, І. Д. Бех, Л. І. Даниленко, І. М. Дичківської, М. В. Кларін, Л. С. Подимова, В. А. Сластьонін, А. В. Хуторський досліджували питання інноваційного розвитку вищої освіти України, особистісно-зорієнтованого навчання студентів.

Потеряйко С.П., Барило О.Г. досліджували проблемні питання щодо удосконалення форм і методів навчання, особливості провадження дистанційної форми навчання в систему функціонального навчання.

Організацію діяльності студентів у інформаційно-освітньому просторі, специфіку отримання у ньому якісно нового знання вивчали А. Алексюк, А. Вербицький, М. Головань, І.Льясов, В. Козаков, В. Якунін та інші. Специфіку особистісного знання досліджував М. Полані. Праці Вишківської В.Б. присвячені питанням реалізації ідей мислєдїяльнїсного пїдходу у фаховїй пїдготовцї [3; 4].

Водночас феномен освітнього знання як основи суб'єктно-сміслової спрямованості освітнього процесу залишається одним із найменш досліджених у педагогічній науці. Визначення його сутності та особливостей і є **метою даної статті**.

Виклад основного матеріалу. Сучасна освітня концепція має на меті саморозвиток особистості кожного суб'єкта за умови саморозвитку інформаційного освітнього середовища та освітнього процесу в цілому як взаємопов'язаних підсистем, що утворюють єдину освітню систему вищої школи. Атрактором освітнього процесу як відкритої системи може виступати, перш за все, суб'єкт із системою особистісно значущих знань та із споконвічно властивими йому здібностями до самоорганізації та саморозвитку.

Під «знанням» розуміється особистісне, персональне знання, що ідентифікується як точка дотику інформаційного простору та особистісного інтелектуального досвіду, що ініціалізується наявністю пізнавальної мотивації, яка виникає в емоційному просторі особистості. Н.А. Савінова потрактовує знання як специфічний різновид інформації, дані, або сукупність даних, які є результатом індивідуальної інтелектуальної творчої діяльності людини, що ґрунтуються на дослідженні нею об'єктивних зв'язків та властивостей навколишнього світу [9].

В освітньому процесі доцільно використовувати поняття «формалізоване або явне знання» - сукупність відомостей, що легко транслюються і є зафіксованими на

будь-яких носіях. Формування неявного знання сигналізує про акт усвідомлення прийнятої інформації, що відбувся, і перетворення її учнями через призму особистісних цінностей і цілей на тлі особистого досвіду, інтуїції, рефлексії, процесів міжособистісного вербального спілкування. Формалізація неявного знання означає усвідомлення особистістю механізмів здійснення тих умінь та навичок, які були засвоєні на підсвідомому рівні.

Засвоєння певного обсягу формалізованого знання створює передумови становлення системи особистісного (особового) знання.

Особистісне знання розуміється як феномен, що має властивості розвитку та обмеженості одночасно, детермінуючись соціальним досвідом, індивідуальними особливостями особистості.

Як зауважує А.Фурман, особистісне знання утворюється у результаті актуалізації інтелектуальним чи вольовим шляхом у проблемних життєвих ситуаціях і має перспективу змінюватися під впливом навчання, характеризується здатністю до об'єктивації у предметах культури, мови, у результатах колективної мислєдїяльності [11].

Своєю чергою, М. Полані також наголошує на пріоритетності персонального особового знання у реаліях існування сучасного суспільства, обґрунтовуючи це тим, що акти пізнання навколишньої дійсності носять глибокий особистісний характер. Учений зазначає, що когнітивні процеси, які відбуваються на свідомому та підсвідомому рівнях є невід'ємною частиною особистості та забезпечують процеси перетворення знання та розширення її соціального досвіду [8, с. 344].

Значущим компонентом у структурі особистісного досвіду є «культурне знання», яке добудовує фундамент для формування компетентності - інтегрованої якості особистості, що має процесуальну спрямованість, мотиваційний аспект, базується на знаннях, які виявляються у діяльності (реальній чи змодельованій).

Леонтьєв Д.О. зауважував, що цінності культури сприймаються завдяки почуттям, а осмислюються і стають надбанням особистості за допомогою свідомості й самосвідомості. Встановлюючи зв'язок життєвих цінностей із власним досвідом, особистісними переживаннями, значеннями для себе, людина сама осягає їх смисл

(внутрішню, глибинну основу, надає їм персоніфікованого сенсу, що виявляє факт “пристрасності людської свідомості” [7, с. 34].

Сьогодні науковці все частіше звертаються до терміну “освітнє знання”.

Зробимо деякі пояснення. Розуміння освіти як здобуття та передачі знань довгий час вважалося у філософській літературі майже вичерпним і досі переважає у філософсько-освітніх теоріях. Основною атрибутивно-функціональною характеристикою процесу освіти дійсно є рух знань у суспільстві: їх передача та отримання, їх освоєння та примноження. Цей рух знань, сприяючи процесу відтворення та передачі традиційних форм і основ культури, дозволяє суспільству зберігати свою цілісність, тому як суспільство неможливе без освіти, так і освіта неможлива без трансляції та розгортання знань.

Починаючи з епохи Відродження освіта була спрямована на формування людини знаючої. При цьому кожна епоха мала власне уявлення про те знання, яке може виступати як освітній ідеал. Еволюція цих уявлень пройшла різні стадії: від розуміння знання як сукупності наукових даних та вміння їх використовувати на практиці, знання як результату усвідомлення людиною власного інтересу та своєї соціальної ролі до уявлення про знання, яке виходить за межі виключно інтелекту.

У найзагальнішому, змістовному сенсі «освітнє» знання можна розуміти як синтезовану сукупність філософських принципів, гуманітарних знань, педагогічного досвіду, покликаних подолати неузгодженість та різномірність двох типів «продукувань»: «продукування культурної людини» в освіті та «продукування знання» про будову та базові процеси освіти.

Залежно від співвідношення задіяних компонентів особистісного знання можна представити класифікацію освітнього знання. Отже:

- наявність у суб'єкта формалізованих знань про проблему та діяльність з її вирішення, відсутність системності бачення проблеми, неготовність до передбачення результату діяльності свідчить про наявність сутнісних освітніх знань; вплив культурного знання відсутній;

- наявність теоретичних знань про процеси та явища навколишнього світу, характер взаємодії між ними в предметній галузі; сформованість неявного компонента за типовими зразками діяльності, готовність до передбачення результатів діяльності у

найзагальнішому вигляді – про сформованість поверхових освітніх знань. При цьому, під час вибору форм та методів діяльності відчувається вплив культурного компонента знання;

- наявність системного підходу у розумінні проблеми та діяльності, а також явного, прихованого та культурного компонентів знання; сформованість особистісного знання з проблеми; передбачуваність результатів діяльності на основі прогнозування – про сформованість глибинних знань;

- наявність особистісного знання, бачення шляхів розвитку та вдосконалення діяльності, розуміння тенденцій та механізмів розвитку проблемної галузі; генерація нових знань у межах цієї галузі – про сформованість інноваційних знань;

- розуміння обмеженості власного знання, багатокomпонентної природи знання; знання засобів та прийомів видобутку нового знання, механізмів відчуження особистісного знання для передачі іншим; наявність ціннісно-смыслового ставлення до знання та процесу пізнання – про наявність метазнання.

Означена сукупність знань разом із механізмами їхнього перетворення і становить систему освітнього знання. Становлення такої системи передбачає співвіднесення та синтез багатьох знань та цінностей різного статусу та модальності – наукових та життєво-практичних, духовних та політичних, етичних та естетичних. Інакше кажучи, освітнє знання не виходить і не виводиться засобами причинно-наслідкової логіки: воно спеціально будується, конструюється як цілісне (живе) знання про цілісні феномени людської реальності шляхом критичного, рефлексивного ставлення до свого історичного досвіду [10].

За необхідне вважаємо зауважити, що у режимі безпосередньої взаємодії суб'єктів освітнього процесу відбувається інформаційний взаємообмін, що сприяє формуванню структури особистісного і освітнього знання його учасників. Таким чином, формується особистісно-орієнтована модель освітнього процесу, що відрізняється суб'єктно-смыисловою спрямованістю. При цьому управління освітнім процесом передбачає переведення студентів у режим “самоврядування особистісним знанням”, що є необхідною умовою формування конкурентоспроможності студентів - майбутніх фахівців на сучасному ринку праці.

Відтак, самоврядування особистісним знанням можна розглядати як свідому організацію власної освітньої діяльності суб'єктом освітнього процесу, що є основою для формування професійно-особистісної компетентності. Потреба у самоврядуванні знанням продиктована сучасним економічним середовищем, у якому фахівцю необхідно вміти оцінювати свій потенціал, знаходити проблеми у своєму знанні та способи їх вирішення, продукувати нові знання.

Стимулювання суб'єктів освітнього процесу до оволодіння досвідом самоврядування знаннями здійснюється на засадах системного (системно-функціонального) синергізму.

Предметом синергетики, як відомо, є механізми самоорганізації. Тому її і називають теорією самоорганізації. Під самоорганізацією в синергетиці розуміються процеси виникнення макроскопічно впорядкованих просторово-часових структур у складних нелінійних системах [6].

Ворожбитова А. А. розглядає педагогічну синергетику як синтез багатофакторних взаємодій у зустрічних процесах виховання та самовиховання, освіти та самоосвіти, навчання та самонавчання, що матеріалізуються в особистості учнів [2].

Андрєєв В. І. пропонує назвати педагогічною синергетикою область педагогічного знання, яка ґрунтується на законах та закономірностях синергетики, тобто законах та закономірностях самоорганізації та саморозвитку педагогічних (освітньо-виховних) систем [1].

Особистість як система, що самоорганізується, потребує певного супроводу, який активізує механізм рефлексії, що виступає основною ознакою та умовою самоорганізації, і далі - реалізації динамічного режиму «управління викладачем - самоврядування».

Система взаємодії учасників освітнього процесу ЗВО, побудована на основі інформаційно-обмінних процесів у системі «людина – інформація – людина», а тому підтримує узгоджену діяльність викладача та студента, як у проектуванні освітнього процесу, так і в оцінці його результатів, дозволяючи гнучко перерозподіляти акценти у діяльності викладача (підсилюючи роль консультативної, організаційної, мотивуючої функцій при зменшенні значущості інформаційної, що традиційно лідирує у діяльності викладача) та надаючи можливість студенту ініціативи вибору.

Крім того, результатом системно-синергетичного управління освітнім процесом сучасного ЗВО є розвиток інформаційного освітнього середовища за допомогою збагачення знаннями всіх його суб'єктів, і становлення освітнього процесу в цілому як відкритої системи, що саморозвивається.

Висновок. Отже, особистісно орієнтований підхід, який утверджується в освітньому просторі, забезпечує свободу вибору змісту освіти з метою задоволення освітніх, духовних, культурних і життєвих потреб особистості, можливість її самореалізації. В основі особистісно-орієнтованого навчання - самоцінність, суб'єктний досвід кожного, який спочатку розкривається, а потім узгоджується зі змістом освіти. Якщо в традиційній філософії освіти соціально-педагогічні моделі розвитку особистості описувалися у вигляді зразків, що задаються ззовні, еталонів пізнання (пізнавальної діяльності), то особистісно-орієнтоване навчання виходить з визнання унікальності суб'єктного досвіду особистості як важливого джерела індивідуальної життєдіяльності, що виявляється, зокрема, у пізнанні. Абсолютною цінністю стає сама людина, а не її знання. Відтак, усе більш затребуваним стає освітній ідеал знання саме в значенні функції розвитку або особливої якості людини. Таке знання (освітнє знання) перестає бути сукупністю теоретичних відомостей, а постає як особистісна характеристика, як форма пізнання людиною світу і як спосіб утвердження особистісної самобутності.

References

1. Andreev V. Y. *Pedahohyka tvorcheskoho samorazvytyia* [Pedagogy of creative self-development] / V.Y. Andreev. - Kazan: yzd-vo Kazanskoho un-ta, 1996. 568 s.
2. Vorozhbytova A. A. *Synerhetycheskyi aspekt vuzovskoho obrazovanyia v svete lynchvorytorycheskoho podkhoda* [Synergetic aspect of university education in the light of the linguistic approach] / A. A. Vorozhbytova // Vestnyk vysshei shkoly. 1999. № 2. S. 22-26
3. Vyshkivska V. *Profesiino-osobystisnyi dosvid pedahoha yak faktor rozvytku pedahohichnoho myslennia* [Professional and personal experience of a teacher as a factor in the development of pedagogical thinking] // Formuvannia suchasnoi naukovoï dumky: Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, 31 sichnia, 2020 rik. Kropyvnytskyi, Ukraina: MTsND.ISBN 978. С 143 -145.
4. Vyshkivska V., Shykyrynska O. *Theoretical and Methodological Aspects of Using Dialogue for the Purpose of Organizing Productive Interaction of Subjects of the Educational Process* [Theoretical and Methodological Aspects of Using Dialogue for the Purpose of Organizing Productive Interaction of Subjects of the Educational Process]//

Intellectual Archive. Toronto: Shiny Word.Corp. (Canada). Vol.9, Num 4, 2020. pp. 122-131, https://DOI.org/10.32370/IA_2020_12_15

5. Kucherenko S. *Metodolohichni pidkhody do vyvchennia samosvidomosti osobystosti* [Methodological approaches to the study of personal self-awareness] // Vitakulturnyi mlyn. 2008. S. 17-21.

6. Makarova L. N. *Prepodavatel vysshei shkoly: yndyvydualnost, styl, deiatelnost: monohrafiia*: [High school teacher: individuality, style, activity: monograph] / M: MHPU, THU ym. H.R. Derzhavyna. M.: Tambov: yzd-vo THU, 2000. Ch. 2. 142 s.

7. Leontev D. A. *Psykhologhiia smysla: Pryroda, stroenye y dynamyka smyslovoi realnosti* [Psychology of meaning: Nature, structure and dynamics of semantic reality].2-e, yspr. yzd. M.: Smysl, 2003. 487 s.

8. Polany M. *Lychnostnoe znanye: Na puty k postkrytycheskoi fylosofyy* [Personal knowledge: On the way to post-critical philosophy]. M.: Prohress, 1985. 432 s.

9. Savinova N.A. *Kryriminalno-pravova polityka ta ubezpechennia informatsiinoho suspilstva v Ukraini: monohrafiia* [Criminal law policy and information society security in Ukraine: monograph] / N.A. Savinova. Kh. : Pravo, 2013. 292 s.

10. Ysaev E.Y., Slobodchikov V.Y. *Psykhologhiia obrazovanyia cheloveka. Stanovlenye sub'ektnosti v obrazovatelnykh protsessakh* [Psychology of human education. Formation of subjectivity in the educational process]. Yzdatelstvo PSTHU 2013. 380 c.

11. Furman A.V. *Metodolohichne ob'runtuvannia bahatorivnevosti paradyhmalnykh doslidzhen u sotsialnii psykhologii* [Methodological substantiation of multilevel paradigmatic research in social psychology] // Psykhologhiia i suspilstvo. 2012. №4. S. 78–125.